

[B] **EEN MOOI GEDRUKT BOEK OVER VIJFHONDERD JAAR MOOI GEDRUKTE BOEKEN**

Het Boekenweekgeschenk is één zondag per jaar geldig als treinkaartje, ook als je er niet over denkt om het te lezen. En zelfs als de reiziger de taal niet eens machtig is en enkel de langst mogelijke treinreis binnen de landsgrenzen voor ogen heeft. Kortom: de letteren profijtelijk verspreid, negenhonderdduizendvoudig hulde aan schrijver en verkoper. Het boekenvak kent echter ook een andere, vooral in boekrecensies onderbelichte kwaliteit: die van de vorm.

Net voor de Boekenweek verscheen *Het boek van het gedrukte boek. Een visuele geschiedenis*. Dit 464 pagina's tellende kijkboek toont 125 eminente boeken uit de Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam. Het etaleert een prettig-elitair en genereus overzicht van vijf eeuwen boekontwerp in de westerse wereld. Een *tour de force*.

Van elk getoond boek worden haarfijn gereproduceerde pagina's, boekbanden en illustraties groot afgebeeld. Daarnaast beknopte maar tegelijk rijke teksten over de culturele relevantie, de persoonlijkheid en de werkwijze van de boekenmakers. De typofiel, ten slotte, wordt verwend met vergrote details en toelichtingen bij de gebruikte lettertypes.

Voor de geïnteresseerde lezer, de gevorderde bibliofiel en de kritische typograaf opent dit boek zich niet alleen als kijkboek, maar vooral als een eindeloos bladerboek. De indeling ervan verloopt namelijk niet alleen chronologisch. Parallel daaraan lopen thematische hoofdstukken waarbij de zestiende eeuw bijvoorbeeld gevolgd wordt door "Decoratie en illustratie" en de staart van de negentiende eeuw een revival signaleert in "Private presses en traditionele typografie".

Zo'n logisch-caleidoscopisch raamwerk leidt hier en daar tot interessante constatering. Bijvoorbeeld dat aanstormende, nieuwe typografische stijlen niet verhinderen dat de oudere zich, met behoud van hun klassieke idioom, toch nog krachtig en geïnspireerd verder ontwikkelen en zichzelf als het ware heruitvinden. Zo wordt *The Frogs* van Aristophanes in 1937 uitgegeven in een mooie, "revisionistische" verzorging van de Nederlandse

boek- en letterontwerper Jan van Krimpen. En kijk naar de Duitser Jan Tschichold, een van de boegbeelden en naamgever van de Nieuwe Typografie. Twintig jaar later zwerft hij zijn eigen vernieuwing radicaal af en keert in 1947, voor de vormgeving van de Londense Penguin-reeksen, terug naar de klassieke symmetrische stijl. Een beetje alsof Georges Braque in datzelfde 1947 plotseling weer als impressionist was gaan schilderen. En op hun beurt blazen ook de neogotiek en de neorenaissance, de art nouveau en in het bijzonder de *Arts and Crafts*-beweging oude esthetische (en sociale) idealen nieuw leven in. Zie het prachtige exemplaar van *Hand and Soul* van Dante Gabriel Rossetti, in 1895 vormgegeven door William Morris en gedrukt op de Kelmscott Press!

Traditie en vernieuwing – onontkoombare bipolariteit van kunst en leven – blijven elkaar in dit boek zichtbaar uitdagen en verketteren, maar ook omarmen en verrijken.

Vanaf de negentiende eeuw geven de nieuwe grafische ontwikkelingen – steendruk, veelkleurendruk, fotografie, fotolithografie en uiteindelijk de digitale boekproductie – de boekontwerpers een grote creatieve armslag. Daardoor ontwikkelt het metier van boekontwerper zich snel tot een zelfstandig, conceptualistisch en bij tijd en wijle autonoom beroep. De avant-garde is hier goed vertegenwoordigd door bijvoorbeeld Filippo Tommaso Marinetti's *Caffeconcerto* (1919), Fernand Léger als vormgever van het boek *La fin du monde filmée par l'ange N.-D.: roman* van Blaise Cendrars, gedichten van Majakovski verbeeld door El Lissitzky, door Theo van Doesburg en Kurt Schwitters, de Tsjech Karel Teige, Piet Zwart en het boek *Layout in Advertising* van de Chicagoan W.A. Dwiggins.

Het is jammer dat het laatste hoofdstuk, gereserveerd voor "Postmodernisme", van de jonge en intrigerende periode tussen 1970 en 2012 slechts zeven boeken laat zien. In die vier decennia illustreren – om maar iets te noemen – nieuwe boeken de traditionele tweespalt in de boekproductie: het boek als betaalbaar, leesbaar "brood" tegenover het kostbare cultuurjuweel dat uiteindelijk onaanraakbaar rust in een vitrine. Duur en prestigieus zijn niet alleen de eeuwenoude exemplaren. Zo werkte de Nederlandse ontwerper Irma Boom (tweemaal in dit boek opgenomen) voor

Francesco Colonna, *Hypnerotomachia Poliphili*, Venezia: Aldus Manutius. Illustrator: Benedetto Bordone, Foto Bijzondere Collecties, Universiteit van Amsterdam.

het concern SHV vijf jaar lang aan een magistraal boekwerk dat in een Nederlandstalige oplage van vierduizend exemplaren en een Chinese van vijfhonderd verscheen in 1996. De totale kosten bedroegen 1,3 miljoen euro.

Wie *Het boek van het gedrukte boek* als bladerboek hanteert, ontdekt boeiende contrasten. Kijk: de vroegste van illustraties voorziene bundeling klassieke, Arabische en middeleeuwse medische traktaten uit 1495 en het 1.300 pagina's tellende postmoderne "browseboek" *S,M,L,XL* van Bruce Mau en Rem Koolhaas van exact vijfhonderd jaar later. De eerste in druk verschenen Grieks-Latijnse uitgave van het Nieuwe Testament (1516) vertaald en samengesteld door Desiderius Erasmus, gedrukt door Johann Froben te Basel, en een lieflijk dichtbundeltje (1895) van Émile Verhaeren en Théo van Rysselberghe, gedrukt door Madame Veuve Monnom te Brussel. De *Unterweysung der messung* uit 1525, over vlakke en ruimtelijke meetkunde voor kunstenaars en ambachtslieden, geschreven en geïllustreerd door Albrecht Dürer, en het hilarische *Monty Python's big red book* (1971) van Katy Hepburn.

De Nederlandse uitgave van Leopold Mozarts beroemde vioolmethode bij Johannes Enschedé (1766) en James McNeill Whistlers eigenzinnige *The Gentle Art of Making Enemies* (1890). En *last but not least: Hypnerotomachia Poliphili*, de enigmatische liefdesdroom van Poliphilus, geschreven door Francesco Colonna en in 1499 gedrukt door Aldus Manutius – eens door een liefhebber van lapidaire uitspraken vernoemd als het mooiste boek dat ooit gedrukt is.

Vreemd genoeg wordt in boekrecensies zelden aandacht besteed aan de drager van de boodschap: het papier, dat in niet geringe mate de techniek en de esthetiek van een boek beïnvloedt. Daarom is het jammer dat bij dit boek, dat juist wil excelleren in het voor "onbevlekt" mogelijk weergeven van boekkwaliteit, voor een iets te dun papier is gekozen. Enkele lichtgetinte bladzijden worden hinderlijk verstoord door donkere beelden aan de achterkant.

De inleiding gewaagt van het illustreren van "de canon van meer dan vijfhonderd jaar westerse boekvormgeving". Nu moet er met dat begrip "canon" voorzichtig worden omgegaan, vooral

omdat er slechts geput kon worden uit één –
weliswaar zeer prestigieuze – collectie.

Hoe dan ook, Claude Garamont, John Baskerville,
Joan Blau, Giambattista Bodoni, A.M. Cassandre,
Christoffel Plantijn, Maria Sibylla Merian, Andreas
Vesalius, Giovanni Battista Piranesi, Diderot &
d'Alembert, Pierre-Simon Fournier, William Morris,
de Elzeviers, Torquato Tasso, Stefan Sagmeister, de
Didots, Alois Senefelder, Robert Massin en vele
anderen, drukkers en lettersnijders, auteurs en
illustratoren, ontwerpers en opdrachtgevers: een
voornamelijk Europese culturele visuele identiteit,
samengebracht in een uniek werk, *“to nourish
our souls”*.

GEERT SETOLA

MATHIEU LOMMEN, *Het boek van het gedrukte boek.*
Een visuele geschiedenis, Amsterdam University Press /
Lannoo, Amsterdam / Tiel, 2012, 464 p.
